

Agata Łucja Bazak

DUSZPASTERSTWO
DZIECI I MŁODZIEŻY
W PARAFII STASZÓW
W LATACH 1918-1939

Agata Łucja Bazak

**DUSZPASTERSTWO DZIECI I MŁODZIEŻY
W PARAFII STASZÓW W LATACH 1918-1939**

Agata Łucja Bazak

DUSZPASTERSTWO DZIECI I MŁODZIEŻY W PARAFII STASZÓW W LATACH 1918-1939

Sandomierz 2018

[Kup książkę](#)

Na okładce:
Domy na ulicy Świętego Ducha oraz
Członkowie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży
w Staszowie. 1937 r.

Projekt okładki: Agata Łucja Bazak

Skład, łamanie i opracowanie graficzne: Tomasz Obara

© Copyright by Agata Łucja Bazak
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISBN 978-83-8064-552-3

Wydawnictwo ARMORYKA
ul. Krucza 16, 27-600 Sandomierz, tel. 15 833 21 41
e-mail: wydawnictwo.armoryka@armoryka.pl
<http://www.armoryka.pl>

Zdjęcia pochodzą z archiwum domowego autorki

Spis treści

Wstęp	7
I. Nauka religii oraz katechizacja dzieci i młodzieży w parafii pw. świętego Bartłomieja w Staszowie	9
II. Działalność religijna organizacji szkolnych i pozaszkolnych na terenie parafii Staszów	45
1. Krucjata Eucharystyczna.....	46
2. Sodalicja Mariańska	54
3. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży	58
4. Chór Lutnia	69
Aneksy	91
1. Sprawozdanie z wizytacji lekcji religii w Gimnazjum Koedukacyjnym w Staszowie w 1933 r.....	91
2. Sprawozdanie z wizytacji lekcji religii w Gimnazjum Koedukacyjnym w Staszowie w 1937 r.....	94
3. Sprawozdanie z wizytacji lekcji religii w Szkole Powszechnej nr 1 w 1937 r.	96
Bibliografia	99

Wstęp

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. było powiewem wolności także w szkolnictwie. W proces odnowy i tworzenia polskiej oświaty czynnie włączyło się duchowieństwo. Jeszcze w latach bezpośrednio poprzedzających odzyskanie niepodległości biskup płocki, dziś błogosławiony, Antoni Julian Nowowiejski wydał rozporządzenie oświatowe, w którym polecał wiernym i księżom zakładanie szkół. Pisał: „Gdzie szkół jest za mało, należy ich liczbę pomnożyć, aby w parafii, gminie, wiosce nie było dziecka, które nie uczyłoby się czytać, pisać, rachować”. Zaangażowanie duchowieństwa znacząco wsparło odnowę polskiego szkolnictwa i niewątpliwie przyczyniło się do uregulowania polityki oświatowo-katechetycznej w nowo tworzącym się państwie. Polityka ta, z punktu widzenia prawnego, znalazła się w zdecydowanie korzystnym położeniu przede wszystkim dlatego, że sprawy Kościoła katolickiego wraz ze sprawami nauczania religii zostały uregulowane zapisem konstytucyjnym (1921 r.) i *Konkordatem* zawartym między państwem a Stolicą Apostolską (1925 r.)¹.

Książka pt. „Duszpasterstwo dzieci i młodzieży w parafii Staszów w latach 1918-1939” ukazuje naukę religii i katechizację

¹ R. Czekalski, *Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Polsce*, „Studia Katechetyczne” 7 (2010), s. 111.

na terenie parafii pw. świętego Bartłomieja w Staszowie, religijną działalność organizacji szkolnych oraz duszpasterstwo parafialne skierowane do uczniów szkół powszechnych i średnich. Dolną granicą jest rok 1918, gdzie Polska odzyskała niepodległość, górną zaś rok 1939 czyli wybuch drugiej wojny światowej. Jednakże praca ta wykracza poza górną granicę i ukazuje również działania duszpasterzy podczas trwania drugiej wojny światowej. Całość uzupełnia dokumentacja zdjęciowa i sprawozdania z wizytacji lekcji religii.

W okresie międzywojennym katecheza w szkole oraz liczne koła i stowarzyszenia religijne odegrały istotną rolę w wychowaniu religijnym, patriotycznym i obywatelskim. Przeświadczenie, że w edukacji religijnej tkwi ogromny potencjał wychowawczy stanowiło inspirację i siłę wszelkich działań, jakie podejmował Kościół, wprowadzając ją w obszar edukacji szkolnej II Rzeczypospolitej.

Omówione w niniejszej publikacji na przykładzie parafii pw. świętego Bartłomieja w Staszowie formy pracy z uczniami w II Rzeczypospolitej oraz efekty działalności Kościoła w tym zakresie świadczą, iż były one niezmiernie ważnym ogniwem w krzewieniu wśród społeczeństwa chrześcijańskich norm etycznych i wzorców osobowych. Nie można zapomnieć, że w czasach porozbiorowych potrzeba było wychowania, które określałoby jednoznacznie kryteria dobra i zła, jako niezwykle istotnego wykładnika humanizacji życia społecznego. Wydaje się, że właśnie duszpasterstwo dzieci i młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym ukazane na przykładzie staszowskiej parafii spełniło te warunki w stu procentach. Jak wynika to z wielu dokumentów źródłowych duszpasterze przekazali młodemu pokoleniu jasne i niezmiennie od wieków prawdy oraz wyraźne postawy moralne, osadzone na Bożych przykazaniach i Chrystusie jako wzorcu pełnego człowieczeństwa².

² A. Zakrzewska, *Edukacja religijna dzieci i młodzieży szkolnej okresu międzywojennego źródłem humanizacji życia społecznego*, „Paedagogia Christiana” 2/30 (2012), s. 68.

I. Nauka religii oraz katechizacja dzieci i młodzieży w parafii pw. świętego Bartłomieja w Staszowie

Nauczanie i wyjaśnianie wiernym prawd wiary oprócz sprawowania sakramentów od początków chrześcijaństwa należało do podstawowych zadań duchowieństwa. Zadanie to przede wszystkim realizowane było przez naukę religii i katechizację. Obejmowało dzieci i młodzież oraz działalność kaznodziejską adresowaną do wszystkich parafian.

W omawianym okresie w Staszowie znajdowała się parafia pw. świętego Bartłomieja, do której należały dwa kościoły: parafialny noszący wezwanie świętego Bartłomieja (konsekrowany w 1345 r., zachowany do dziś wraz z przybudowaną do niego w XVII w. kaplicą Tęczyńskich, nazywaną perłą okresu manieryzmu³) oraz filialny pw. Ducha Świętego (wybudowany w latach 1828-1833, konsekrowany w 1848 r. i zburzony przez lotnictwo niemieckie w 1944 r.

³ A. Bazak, *Kaplica Tęczyńskich w Staszowie. Przyczynek do dziejów obiektu*, Sandomierz 2014, s. 17-30.

Obecnie na tym samym placu stoi nowy kościół również noszący wezwanie Ducha Świętego, wybudowany w latach 1982-1996)⁴. Parafia pw. świętego Bartłomieja z racji tego, iż była w tamtym okresie jedyną parafią wyznania rzymskokatolickiego na terenie miasta nazywana była także parafią Staszów.

W omawianym okresie proboszczami staszowskiej parafii byli: w latach 1902-1934 ks. Wawrzyniec Siek, w latach 1934-1937 ks. Wacław Wodecki oraz w latach 1937-1955 ks. Ignacy Kwaśniak⁵.

Na terenie Staszowa w okresie międzywojennym istniały dwie Szkoły Powszechne: Męska i Żeńska, przemianowane w roku szkolnym 1934/1935 na Szkołę nr 1 i Szkołę nr 2 oraz Gimnazjum Koedukacyjne Polskiej Macierzy Szkolnej, które założone zostało w 1918 r.⁶.

Kierownikiem Szkoły Męskiej w 1918 r. był Jan Pacański⁷, a od 1919 r. Józef Miczulis, który funkcję tę pełnił do 1951 r.⁸. Kierownikiem zaś Szkoły Żeńskiej była Helena Kuniewicz. Po jej śmierci w 1929 r. funkcję dyrektora objął Józef Jaroń⁹, który sprawo-

⁴ Taż, *Kościół pod wezwaniem Ducha Świętego w Staszowie. Wotum za Papieża – Polaka Jana Pawła II*, Sandomierz 2009, s. 9-10.

⁵ Taż, *Parafia świętego Bartłomieja w Staszowie 1918-2000. Zarys dziejów*, Sandomierz 2005, s. 75.

⁶ Tamże, s. 132.

⁷ J. Kowalczevska, *W mojej pamięci. Staszowskie szkolnictwo i placówki oświatowo-wychowawcze w latach 1918-1993*, Staszów 1996, s. 5.

⁸ Tamże, s. 6.

⁹ **Józef Jaroń** – urodził się 18 stycznia 1900 r. w Ruskiej Wsi. Jego rodzicami byli Wawrzyniec i Zofia z domu Zielińska. Ukończył Szkołę Powszechną w Dąbrówce Niemieckiej. Następnie uczęszczał do II Gimnazjum im. króla Bolesława Chrobrego w Nowym Sączu. W 1915 r. podjął naukę w Męskim Seminarium Nauczycielskim w Starym Sączu. W 1919 r. uzyskał tam świadectwo dojrzałości. W latach 1919-1923 pracował w charakterze tymczasowego nauczyciela w szkole w Gągolinie i w Mściowie. W 1923 r. zdał II egzamin nauczycielski w Przemyśle i uzyskał patent na nauczyciela szkół powszechnych. W latach 1927-1928 dokształcał się na Państwowym Wyższym Kursie Nauczycielskim w Poznaniu w grupie śpiewu i muzyki oraz wychowania fizycznego. W latach 1924-1929 uczył w Szkole Powszechnej w Ossali, a w latach 1929-1939 uczył i kierował Szkołą Powszechną nr 2 w Staszowie. W tejszej miejscowości w latach 1934-1938 pełnił także funkcję ławnika. W 1917 r. jako ochotnik wstąpił do Legionów Polskich, następnie w grudniu tegoż roku do Polskiego Korpusu Posiłkowego. Służył w 6. kompanii uzupełniającej,

wał ją do 1939 r. tj. do czasu wybuchu drugiej wojny światowej, kiedy to został zmobilizowany i trafił na front¹⁰. Po 17 września dostał się w ręce wojsk sowieckich i został uwięziony w Kozielsku. Na listach wywozowych NKWD umieszczony został pod numerem 8 na str. 476. Zginął w 1940 r. z rąk NKWD. Pochowany w Lesie Katyńskim¹¹.

Natomiast funkcję dyrektora Gimnazjum Koedukacyjnego w 1918 r. objął Józef Dąbrowski. W 1919 r. funkcję tę pełnił Eugeniusz Przybyszewski, a w 1920 r. Szymon Zmarz. W latach 1923-1926 gimnazjum kierował Marian Bielawka, w latach 1927-1929 Józef Żołnierz, w roku 1929 Kazimierz Szokalski, a w latach 1930-1933 Henryk Wiśniewski. W 1933 r. funkcję dyrektora objął Stefan Kopczyński i sprawował ją do 1950 r.¹².

Bolechów. W lutym 1918 r. został internowany na Węgrzech, później wcielony do armii austriackiej. W listopadzie 1918 r. brał udział w rozbrajaniu Austriaków w Nowym Sączu. W 1920 r. uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej w składzie 1. Pułku Strzelców Podhalańskich. Po przeniesieniu do rezerwy był przygotowywany w macierzystym pułku do objęcia funkcji dowódcy plutonu na wypadek wojny. W 1932 r. ukończył kurs w Batalionie Podchorążych Rezerwy Piechoty nr 7a w Jarocinie. Na podporucznika mianowany ze starszeństwa w 1932 r., a na porucznika w 1939 r. z przydziałem do 2. Pułku Piechoty Legionów Polskich. We wrześniu 1939 r. zmobilizowany został do improwizowanego 4. batalionu 94. Pułku Piechoty Rezerwowej, formowanego na bazie ośrodka zapasowego żandarmerii w Staszowie. Walczył na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej. Stamtąd w bliżej nieokreślonych okolicznościach dostał się do sowieckiej niewoli. Przebywał w obozie w Kozielsku. Następnie po 13 kwietnia 1940 r. wywieziony do Katynia i zamordowany przez NKWD. Pozostawił żonę Stefanę, córkę Irenę i syna Jerzego. Żona pracowała w Staszowie do 1944 r. Po wyzwoleniu wraz z dziećmi przeniosła się do Dwikóz. Za zasługi dla kraju odznaczony został Krzyżem Legionów, Srebrnym Krzyżem Zasługi (1937 r.) i Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938 r.) oraz licznymi medalami pamiątkowymi. W 2007 r. pośmiertnie awansowany do stopnia kapitana. Zob. A. Bazak, *Józef Jaroń. Legionista, nauczyciel, więzień Kozielska*, Sandomierz 2018.

¹⁰ D. Kubalski, *Z dziejów staszowskiej „dwójki” 1918-1998*, Staszów 1998, s. 8.

¹¹ J. Myjak, *Katyń. Przerwane życiorysy*, „Sandomierskie Zeszyty Biograficzne” t. 1, s. 11.

¹² D. Kubalski, M. Słomka, *Kalendarium dziejów Liceum Ogólnokształcącego im. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego w Staszowie*, [w:] *Liceum Ogólnokształcące im. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego w Staszowie 1918-2013. W 95-lecie istnienia*, Staszów 2013, s. 29-32.

Przykładowo w 1921 r. w Szkole Męskiej pobierało naukę 296 chłopców, a w Szkole Żeńskiej 488 dziewcząt. Dzieci objętych obowiązkiem szkolnym i nie uczęszczających do szkół w wymienionym okresie było 1178¹³. Do gimnazjum w tym samym czasie uczęszczało 228 uczniów, w tym 6 wyznania mojżeszowego¹⁴. W 1932 r. w Szkole Męskiej było 651 dzieci w tym 325 narodowości żydowskiej. W szkole żeńskiej zaś 829, w tym innych wyznań niż rzymskokatolickie – 478¹⁵.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego istotną rolę w procesie nauczania odgrywały zagadnienia wychowawcze. Statut Szkoły Powszechnej nr 2 wyraźnie stwierdzał, że „Program wychowania winien zgodnie z funkcją społeczno-państwową szkoły powszechnej zapewnić dzieciom – przez wyrobienie religijne, moralne, umysłowe, fizyczne – podstawy wychowania niezbędne dla każdego obywatela oraz właściwe przygotowanie do życia z należyтым uwzględnieniem kultury życia codziennego. Program ten winien być dostosowany do potrzeb środowiska oraz wieku i rozwoju dzieci”¹⁶.

Działania wychowawcze szkoły były więc integralną częścią pracy dydaktycznej, a właściwie zorganizowany proces dydaktyczny stanowił istotny czynnik wychowania. Zarówno praca dydaktyczna, jak i wychowawcza szkoły miały na celu wytworzenie u uczniów jako przyszłych obywateli przeświadczenia, że ich działania służą państwu, które jest dobrem wspólnym. Szkoła realizowała zatem założenia wychowania państwowego opartego na poszanowaniu pracy, narodowej kultury i tradycji oraz wartości czynów wielkich Polaków. Dużą wagę przywiązywano także do wychowania religijnego. O sposobach realizacji programu wychowania decydował kierownik szkoły oraz nauczyciele. Szczególnie

¹³ D. Kubalski, *Z dziejów staszowskiej...*, s. 7.

¹⁴ D. Kubalski, M. Słomka, *Kalendarium dziejów Liceum...*, s. 29-32.

¹⁵ Archiwum Diecezji Sandomierskiej (dalej ADS), Materiał do katalogu diecezjalnego 1932, *Parafia w Staszowie*, bs.

¹⁶ E. Juško, *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach miasta Tarnowa i powiatu tarnowskiego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, t. 18, nr 1/2011, s. 50.

ważną rolę odgrywał nauczyciel oraz jego osobisty przykład. W księdze protokołów rady pedagogicznej Szkoły Powszechnej nr 2 możemy przeczytać: „Przykład nauczycielki to żywa księga moralności dla wychowanki, w której ona ustawicznie czyta i niby w zwierciadle się przygląda, a stosownie do charakteru nauczycielki dobre lub ujemne strony w sobie wchłania. Nauczycielka zatem przestrzegająca zawsze instrukcji, miłująca swe obowiązki i z zapalem wykonująca pracę, kochająca dzieci, wyrozumiała, cierpliwa, religijna, szanująca bez różnicy wszystkie, choćby najniższe stany, do których rodzice uczennic należą – potęgą własnego przykładu pociągnie uczennice za sobą, zaprowadzi, dokąd zechce, wykształci w nich te wszystkie zalety i cnoty, jakimi sama jaśnieje, i ożywi chęcią i zapalem gorliwego wypełniania obowiązków”.

Planowane cele wychowawcze uczący osiągalni poprzez: zakładanie w szkole organizacji młodzieżowych, organizowanie uroczystości o charakterze patriotycznym, imprez artystycznych, wycieczek, wieczornic oraz apeli propagujących postawy wybitnych Polaków i wartości przez nich reprezentowane. Szkoły przygotowywały z okazji wydarzeń historycznych mających znaczenie dla Polski dużą liczbę imprez i uroczystości poświęconych rocznicom urodzin lub śmierci wielkich postaci w tradycji narodowej. Uroczystości związane z wybitnymi postaciami najczęściej dotyczyły: Bolesława Chrobrego, królowej Jadwigi, Tadeusza Kościuszki, Kazimierza Pułaskiego, a także postaci bardziej współczesnych: Marii Konopnickiej, Henryka Sienkiewicza, Gabriela Narutowicza. Pojawiały się też osoby wnoszące pozytywne wartości do historii powszechnej, jak Jerzy Waszyngton, czy związane z historią Polski – na przykład Napoleon Bonaparte. Świątowano uroczystości rocznice sprawowania władzy przez Ignacego Mościckiego oraz wszystkie wydarzenia rocznicowe związane z osobą marszałka Józefa Piłsudskiego. Kierownik Szkoły Powszechnej nr 2 napisał: „9 marca 1935 r. obchodziła szkoła uroczystości imieniny Pana Marszałka Józefa Piłsudskiego. Program był następujący: rano nabożeństwo w kościele parafial-

nym. Po południu wieczorem uroczysty obchód w tutejszej sali szkolnej, na który złożyły się śpiewy, deklamacje dzieci, przemówienie kierownika szkoły oraz piękny obrazek sceniczny, aktualny do uroczystości, odegrany przez zespół szkolny i byłych wychowanków, który podobał się wszystkim zebranym”.

Biorąc pod uwagę wydarzenia historyczne, najczęściej uroczystości obchodzono rocznicę bitew: pod Wiedniem, pod Oliwą, Cudu nad Wisłą, rocznicę powstania listopadowego, styczniowego, odzyskania dostępu do morza (zaślubiny z Bałtykiem gen. Józefa Hallera), utworzenia państwa polskiego po pierwszej wojnie światowej (11 listopada), uchwalenia Konstytucji 3 maja, powołania Komisji Edukacji Narodowej¹⁷.

Tabela 1.

Liczba uczniów w Gimnazjum Koedukacyjnym w latach 1921-1940

Rok	Liczba uczniów ogółem	w tym wyznania mojżeszowego
1921	228	6
1922	198	3
1923	258	9
1924	160	b.d
1925	98	b.d
1928	109	11
1929	86	10
1930	108	b.d
1933	131	11
1934	122	5
1939	128	b.d
1940	200	b.d

Źródło: Opracowanie własne

W okresie międzywojennym według przepisów państwowych

¹⁷ Tamże, s. 51.

i *Konkordatu* nauka religii była obowiązkowa w szkołach podstawowych i średnich w wymiarze 2 godzin tygodniowo¹⁸. Podstawowe znaczenie miał tutaj przepis artykuł 120 Konstytucji Marcowej, który stanowił, iż: „W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub części przez państwo lub ciało samorządowe, jest nauka religii obowiązkowa. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego, z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”¹⁹. Natomiast w artykule 13 *Konkordatu* zapisano: 1. We wszystkich szkołach powszechnych z wyjątkiem szkół wyższych nauka religii jest obowiązkowa. Nauka ta będzie dawana młodzieży katolickiej przez nauczycieli, mianowanych przez władze szkolne, które wybierać ich będą wyłącznie spośród osób, upoważnionych przez ordynariuszów do nauczania religii. Kompetentne władze kościelne nadzorować będą nauczanie religii pod względem jego treści i moralności nauczycieli. W razie, gdy ordynariusz odebrał nauczycielowi dane mu upoważnienie, ten ostatni będzie przez to samo pozbawiony prawa nauczania religii. 2. Dyplomy naukowe wystawiane przez wyższe seminaria będą wystarczały do nauczania religii we wszystkich szkołach publicznych, z wyjątkiem szkół wyższych²⁰.

Uzgodnienia państwowe i kościelne regulowały w sposób zadowalający nauczanie religii w polskiej szkole. Od strony prawnej religia miała przysługujące jej miejsce wśród innych przedmiotów nauczania. Umieszczano ją na pierwszym miejscu w wykazie wszystkich przedmiotów²¹. Jednak z punktu widzenia praktycznego sytuacja była bardziej skomplikowana²².

Batalia o polską szkołę i właściwe miejsce w niej nauki religii trwała przez cały okres międzywojenny. Wielu księży domagało

¹⁸ Dz. Ust. RP 1920, nr 50, poz. 304; Toż 1925, nr 47, poz. 324, nr 72, poz. 501; Toż 1927, nr 1, poz. 9.

¹⁹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1924, s. 41n.

²⁰ *Konkordat Polski ze Stolicą Apostolską*, Lwów 1925, s. 46-48.

²¹ S. Wołoszyn, *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, Warszawa 1964, s. 605.

²² R. Czekalski, *Rys historyczny lekcji...*, s. 112.

się poszanowania religii w szkole i współudziału w wychowaniu młodego pokolenia. Niemalże każde pojawiające się zjawisko negatywne spotykało się z natychmiastową reakcją polskiego duchowieństwa. Polscy biskupi apelowali do rodziców, chcąc uświadomić i uwrażliwić ich na katolickie wychowanie dzieci i młodzieży oraz na konieczność zakładania szkół wyznaniowych. Apele te szły po linii wezwań Stolicy Apostolskiej, a szczególnie zachęt zamieszczonych w encyklice Piusa XI *Divini illius magistri*. Prefekci zastanawiali się nad tym, jakimi środkami umacniać religię w szkole powszechnej i średniej. W tym celu powstawały Koła Prefektów, które organizowały specjalne zjazdy szkoleniowe i sympozja katechetyczne. Podejmowano wiele trudu i wysiłku, aby poprzez przykład osobisty i przez pracę katechetyczną pozytywnie oddziaływać na młode pokolenie. Te i podobne zagadnienia znalazły wyraz na łamach ówczesnych pism katechetycznych²³.

Spośród wielu rozporządzeń wydanych w okresie międzywojennym na szczególną uwagę zasługuje ustawa z 17 lutego 1922 r.²⁴ oraz *Statut publicznych szkół powszechnych siedmioletnich*, jako załącznik do rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 21 listopada 1933 r.²⁵. W myśl tych rozporządzeń wszystkie dzieci zobowiązane były do uczęszczania do szkół przez siedem lat. Rozporządzenie to przewidywało możliwość tworzenia trzech stopni szkół powszechnych. Szkoła III stopnia posiadała 7 klas, II stopnia – 6 klas i I – 4 klasy. System ten jednak niósł pewne niebezpieczeństwa, jeśli chodzi o organizację nauki religii, bowiem z racji na łączenie klas zdarzało się, iż często redukowano nauczanie religii do jednej godziny tygodniowo. Praktyce tej przeciwstawiały się władza diecezjalna i duchowieństwo²⁶. W sumie w Polsce międzywojennej (1924 r.) istniało około

²³ Tamże, s. 113.

²⁴ „Dziennik Urzędowy” 1922, poz. 143.

²⁵ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” 1933, poz. 194.

²⁶ *Organizacja szkoły powszechnej*, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 5 (1937), s. 246n; *Katolicka myśl wychowawcza hasłem kursu diecezjalnego*, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1 (1937), s. 29.

30.000 szkół powszechnych, w tym 1.200 szkół siedmioklasowych, reszta niższego typu organizacyjnego. W szkołach tych pobierało naukę religii ponad 3 miliony dzieci²⁷.

W Staszowie obie Szkoły Powszechne były szkołami III stopnia, a więc posiadały 7 klas.

Konstytucja i *Konkordat* odnosiły się również do organizacji nauki religii w szkołach średnich. Podobnie jak przy organizacji katechezy w szkołach powszechnych, sprawę organizacji nauki religii w szkołach średnich regulowało ustawodawstwo rządowe i ministerialne oraz rozporządzenia diecezjalne i ogólnokościelne. Sprawę szkolnictwa średniego ostatecznie regulowała ustawa z 11 marca 1932 r.²⁸. W myśl tej ustawy wprowadzono czteroletnie jednolite programowo gimnazja oraz dwuletnie licea o zróżnicowanym programie według grup przedmiotów. Zapisy ogólne i szczegółowe zapewniały naukę religii jak już wyżej wspomniano we wszystkich typach szkół w wymiarze 2 godzin tygodniowo, według obowiązujących programów nauczania²⁹.

Program nauczania religii ogólnie rzecz ujmując zgodnie z deklarowanym przez Kościół wychowaniem religijno-moralnym, obejmował swoim zakresem zagadnienia etyczne, które znalazły się tuż po tematyce dogmatycznej³⁰. Stąd też przy precyzowaniu celów nauczania religii w programach dla szkół powszechnych umieszczono na pierwszym miejscu „nadanie wychowaniu szkolnemu charakteru religijno-moralnego”, zaznaczając dalej, iż nauka religii ma prowadzić nie tylko do poznania i utrwalenia prawd religijnych,

²⁷ *Organizacja nauczycieli szkół powszechnych w Polsce*, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 3 (1924), s. 60.

²⁸ S. Mauersberg, *Ustawa o ustroju szkolnictwa z 11 III 1932 roku*, [w:] *Historia wychowania wiek XX*, t. 1, red. J. Miąso, Warszawa 1984, s. 63-66; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977*, Warszawa 1978, s. 37-47.

²⁹ J. Stroba, *Przepowiadanie i interpretacja*, Poznań 1981, s. 107.

³⁰ Por. L. Grochowski, *Wychowanie religijne katolickie w szkołach II Rzeczypospolitej lat dwudziestych. Treści i funkcje*, [w:] *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w okresie międzywojennym – zagadnienia wybrane*, red. E. Walewander, Lublin 2000, s. 245.

rozbudzenia uczuć religijnych, gotowości do służby Bożej i udziału w obrządkach katolickich czy podejmowania żywego związku z Kościołem, ale także do wyrobienia prawego sumienia i umocnienia woli³¹, co bez wątpienia pozwalało na podjęcie szeregu zadań ukierunkowanych na podniesienie jakości życia społecznego. Wprawdzie w szkołach średnich cel nauczania religii sformułowany został w sposób lakoniczny i mówił jedynie o ukształtowaniu światopoglądu katolickiego i wyrobieniu chrześcijańskiego charakteru³² to jednak dzięki temu dawał duże możliwości podjęcia działań wychowawczych na polu kształtowania postaw moralnych.

Wśród zagadnień etycznych podejmowano również problematykę społeczno-polityczną, dotycząc głównie obowiązków człowieka względem innych ludzi, narodu, państwa i Kościoła, które mogły być wypełniane dzięki praktykowaniu cnót społecznych – przede wszystkim miłości, sprawiedliwości, pokory i posłuszeństwa. Ich interpretacja ukierunkowana była jednak między innymi na obronę własności prywatnej, panującego ustroju i gospodarki wolnorynkowej z jednoczesnym uznaniem nierówności społecznej jako naturalnej struktury³³.

W ramach edukacji religijnej dzieci i młodzieży ceniono także ukazywanie im ideałów wychowawczych. Ważną w podejmowanej tutaj refleksji wydaje się kwestia, iż na pierwszym miejscu stawiano ideał katolika, nie tylko silnie związanego z formami kultowo-dewocyjnymi, ale również wyrobionego moralnie, z odpowiednio ukształtowanym charakterem³⁴.

³¹ Por. Tamże, s. 246; Zob. *Program nauki w szkołach powszechnych siedmioklasowych. Religia*.

³² Por. L. Grochowski, *Wychowanie religijne...*, s. 246; Zob. *Program gimnazjum państwowego. Religia; Program nauki w państwowych seminariach nauczycielskich. Religia*.

³³ Por. Tenże, *Wychowanie religijne...*, s. 250; Zob. W. Kalinowski, *Etyka. Podręcznik dla klas wyższych*, Poznań-Warszawa 1928, cz. 2: *Etyka szczegółowa 4. Życie społeczne; Program nauki w państwowych seminariach*, s. 6-10.

³⁴ Por. L. Grochowski, *Wychowanie religijne...*, s. 254; Zob. *Program nauki w szkołach powszechnych*, s. 3; *Program gimnazjum*, s. 2; *Program nauki w państwowych seminariach*, s. 1.

W konkretnych przykładach nauczania rolę ideału odgrywali przede wszystkim święci. Stawiano ich dzieciom i młodzieży jako wzory do naśladowania. Żywoty świętych ukazywały wzór bohaterstwa, a zwłaszcza poświęcenie dla Kościoła, stanowiły większość polecanych i podawanych dzieciom i młodzieży pozycji literatury religijnej. Innym popularyzowanym przez Kościół ideałem praktykującego katolika był misjonarz, którego praca miała zachęcać do wyrobienia aktywnej postawy na rzecz Kościoła. Ponadto misjonarz, pracujący również na polu naukowym, uchodził jako ideał zgodności pomiędzy wiarą i nauką oraz stanowił lekarstwo na laicyzm³⁵.

W okresie międzywojennym dla szkół powszechnych opracowano i wprowadzono w życie dwa programy nauki religii. Pierwszy jednolity szkolny program nauki religii zatwierdzony został przez biskupów polskich w 1919 r. Funkcjonował on do roku 1935, kiedy to zatwierdzony został nowy program nauki religii.

Warto zaznaczyć, iż całość programu z 1919 r. oparto na zagadnieniach katechizmowych. Program w poszczególnych klasach szkoły powszechnej, pomijając pierwsze dwa lata nauki, które związane były z przygotowaniem do I Komunii świętej, można ująć w postaci zasadniczych pytań: w klasie III – Co dla nas Bóg uczynił? (na tle wybranych opowiadań biblijnych); w klasie IV – Cośmy dla Boga uczynili?; w klasie V – Co Chrystus dla nas uczynił?; w klasie VI – Cośmy czynić powinni? (na tle historii Kościoła); w klasie VII – Co ludzkość w ostatnich dziewiętnastu wiekach pod wpływem nauki Jezusa Chrystusa rzeczywiście uczyniła?

W dniu 1 października 1935 r. wprowadzony został w życie nowy program nauki religii w szkołach powszechnych. Obejmował on następujący materiał nauczania. W klasie I – pogadanki wstępne i nauka pacierza. W klasie II – przygotowanie do I spowiedzi i Komunii świętej, w oparciu o opowiadania biblijne ze Starego i Nowego Testamentu. Materiał nauczania w klasie III obejmował przykazania Boże i kościelne oraz powtórzenie wiadomości

³⁵ W. Karasiewicz, *Młodzież szkolna a ideały*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, 7 (1928), s. 321-325.

na temat sakramentu pokuty i Eucharystii z klasy II. W klasie IV chodziło o utrwalenie prawd wiary i zasad moralności chrześcijańskiej oraz poznanie innych sakramentów świętych, jak również zapoznanie z kilkoma miejscami kultu religijnego w Polsce. Materiał nauczania w klasie V obejmował znajomość głównych faktów z dziejów Objawienia Bożego w Starym Testamencie oraz dziejów Objawienia Bożego w Nowym Testamencie, aż do nauki Pana Jezusa o Królestwie Bożym. Podobnie w klasie VI, cały materiał nauczania, który obejmował Objawienie Boże w Nowym Testamencie, od nauki Pana Jezusa o Królestwie Bożym do końca Dziejów Apostolskich, miał być oparty o teksty Pisma świętego, uwzględniając tło zdarzeń, a więc miejsce, czas i obyczaje. Materiał nauczania klasy VII, który zatytułowany został „Życie parafialne”, zakładał znajomość: Mszy świętej i jej podstawowych części, sakramentów świętych i ich roli w życiu chrześcijanina, roku kościelnego, życia parafialnego³⁶.

Jednakże z racji trójstopniowego układu organizacyjnego szkół powszechnych, w następnych latach wydawano nowe rozporządzenia ministerialne, wprowadzające programy nauczania religii dla szkół I i II stopnia nauczania. Obydwa programy weszły w życie z dniem 1 września 1938 r.³⁷.

Natomiast program dla szkół średnich z 1919 r. w poszczególnych klasach zakładał realizację różnych przedmiotów. Przedmiotem nauczania w klasach niższych był katechizm, historia biblijna i liturgia, natomiast w klasach wyższych dogmatyka, nauka moralności i historia Kościoła³⁸. Po kilku latach ze względów dydaktycznych i metodycznych dogmatykę przesunięto do wyższych klas, a na jej miejsce, w klasie V, wprowadzono historię Kościoła.

Ustawa o ustroju szkolnym z 11 marca 1932 r., wprowadziła nowy podział klas w szkołach średnich i spowodowała konieczność opracowania nowego programu nauczania religii. Minister Wyznań

³⁶ R. Czekalski, *Katecheza w diecezji plockiej w okresie międzywojennym (1918-1939)*, Warszawa 1996, s. 152-153.

³⁷ Tenże, *Rys historyczny lekcji...*, s. 115.

³⁸ Tamże, s. 116.

Religijnych i Oświecenia Publicznego, W. Jędrzejewicz, stosownym rozporządzeniem sprawił, że nowy program nauki religii stał się obligatoryjny w roku szkolnym 1936/1937. Rozporządzenie Ministra odnosiło się do dwóch pierwszych klas gimnazjalnych, natomiast w pozostałych klasach, z pewną zmianą, nauczyciele religii zobowiązani byli do realizacji starego programu. Następne rozporządzenia odnosiły się do klas licealnych³⁹.

Nowy program nauki religii oparty był na kilku przedmiotach. Obejmował on następujący zakres materiału. W klasach gimnazjalnych: klasa I – Życie chrześcijanina z Chrystusem w Kościele i liturgii; klasa II – Nauka wiary i moralności; klasa III – Królestwo Boże na ziemi czyli historia Kościoła do czasów humanizmu; klasa IV – Dzieje Kościoła do XX w. W dwóch klasach licealnych program polecał realizować: w klasie I – dogmatykę, w klasie II – etykę⁴⁰.

Obydwa programy dla szkół średnich zakładały układ materiału, który wyznaczony był przez określone przedmioty teologiczne. Miały one korelować z katechizmem. W sposób obrazowy tę korelację ujął ks. J. Łopot, pisząc: „Zarówno katecheza biblijna, liturgiczna, jak i historyczna mają się skierować do katechizmu jako osi dydaktycznej. Można to wyrazić w pewnym porównaniu do budowli, w której elementem konstrukcyjnym jest katechizm, wypełnieniem konstrukcji jest katecheza biblijna, elementem dekoracyjnym jest historia Kościoła, a użytkowym – liturgia”⁴¹.

Ważnym elementem edukacji religijnej dzieci i młodzieży były praktyki religijne czyli Msze święte, spowiedź i Komunia święta, nabożeństwa, rekolekcje i modlitwy. Wprowadzane zostały w szkołach już od początku uzyskania przez Polskę niepodległości, z czasem zaś zyskały wobec młodzieży katolickiej status zajęć obowiązkowych – częściowo na mocy zarządzenia ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Kazimierza Kumanieckiego

³⁹ „Miesięcznik Pastorski Płocki” 10 (1938), s. 469.

⁴⁰ P. Poręba, *Dzieje katechetyki*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 2, Lublin 1977, s. 161.

⁴¹ R. Czekalski, *Rys historyczny lekcji...*, s. 117.